

PRESEK

List za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje

ISSN 0351-6652

Letnik 20 (1992/1993)

Številka 1

Strani 48-50

Janez Strnad:

RUDJER BOŠKOVIĆ NA HRVAŠKEM BANKOVCU

Ključne besede: novice.

Elektronska verzija:

<http://www.presek.si/20/1115-Strnad-Boskovic.pdf>

© 1992 Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije

© 2010 DMFA - založništvo

Vse pravice pridržane. Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez poprejšnjega dovoljenja založnika ni dovoljeno.

RUDJER BOŠKOVIĆ NA HRVAŠKEM BANKOVCU

Presek je že poročal o izraelskem bankovcu s podobo Alberta Einsteina in avstrijskem s podobo Erwina Schrödingerja. Na novih hrvaških bankovcih pa je odtisnjena podoba znanega hrvaškega fizika Rudjera Josipa Boškovića (slika 1). Škoda, da na novih slovenskih bankovcih ne bo podobe Jožefa Stefana! Kot se po Stefanu imenuje velik raziskovalni inštitut v Ljubljani, se tak inštitut v Zagrebu imenuje po Boškoviću.

Rudjer Bošković je bil rojen v Dubrovniku 18. maja 1711. Odlikoval se je v dubrovniški jezuitski šoli, tako da so ga poslali na Collegium romanum, glavno jezuitsko šolo v Rimu, ki jo je obiskoval že njegov brat. Po končanem študiju je z dvaindvajsetimi leti začel poučevati. Postal je redovnik in nato profesor za logiko in pozneje za matematiko.

Veliko je objavljajal in zaslovel po vsem svetu. Mnogo je tudi potoval. Skoraj za leto dni se je ustavil v Dubrovniku in se prek Ljubljane odpravil najprej na Dunaj in nato v Pariz - že prej je postal član francoske akademije znanosti. Pred preganjanjem jezuitov se je umaknil najprej v Benetke in pozneje v London. Tu je njegov ugled dosegel višek in mu odprl vrata v Kraljevo družbo, angleško akademijo znanosti. Vrnil se je prek Nizozemske in Nemčije, obiskal še Carigrad in se odpravil na Poljsko. Proforsko mesto v Rimu je izgubil, ker je zbolel njegov brat, ki ga je med potovanjem nadomeščal. Prešel je na univerzo v Milanu in nato na univerzo v Padovi. Za jezuite so tudi v Italiji napočili slabi časi, zato je sprejel mesto ravnatelja optike v francoski

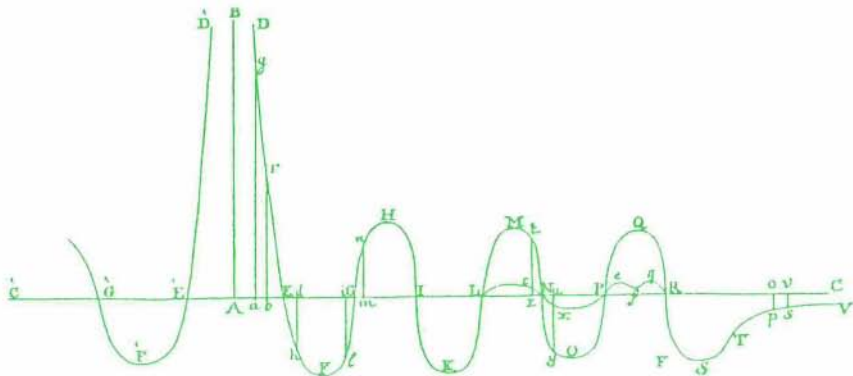
Slika 1. Boškovičeva podoba na bankovcu hrvaških dinarjev.

mornarici. V Parizu se je spočetka družil z znamenitimi Francozi, pozneje pa se je zapletel v spore z d'Alambertom, Laplaceom in drugimi - z Lagrangeom se je sprl že prej. Postajal je vse bolj samotarski. Pregarjala ga je misel, da je v njegovih delih veliko napak. Umrl je 13. februarja 1787 v Milanu.

Rudjer Bošković je bil vsestranski astronom in fizik. Objavil je 75 knjig in razprav. Izhajal je iz Newtonove mehanike, ki je imela tedaj veljavo osrednje fizikalne teorije. Obravnaval je sončne pege, severni sij, komete, mrke, prehod Merkurja prek sončne ploščice, uporabo daljnogleda, sferno trigonometrijo, spreminjanje teže po površju Zemlje, obliko Zemlje in razloge zanjo, živo silo (po naše kinetično energijo), zgradbo snovi, zakon sile. Izpopolnil je več optičnih merilnih naprav in razmišljal o najboljšem izidu pri merjenjih, obremenjenih z napakami. Sodeloval je pri načrtih za izsuševanje močvirij, gradnjo pristanišč, regulacijo rek in popravilo znanih stavb in si pridobil ugled kot geodet, gradbenik in hidromehanik.

Kot nekateri drugi veliki možje tistega časa je Bošković tudi pesnil. Napisal je latinsko pesnitev o mrkih Lune in Sonca, ki jo je še dopolnil in ki je izšla tudi v francoskem prevodu. Pozneje pa mu je za pesmi zmanjkalo časa.

Svoje zamisli, predvsem zamisli o zgradbi snovi, je povzel v knjigi *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unam legem virium in natura existentium* (Teorija naravoslovja, prirejena enemu zakonu sil, ki obstajajo v naravi). Prvič

Slika 2. Boškovićeva sila med delcema v odvisnosti od razdalje iz knjige *Theoria philosophiae*. Na vodoravno os je nanescena razdalja, na navpično pa sila; pozitivna sila je odbojna, negativna pa privlačna. Na bankovcu ni te slike, ki so jo od vseh Boškovićevih slik najpogosteje ponatisnili, ampak so tri druge iz iste knjige. S tremi elipsami si je Bošković pomagal pri razglabljanju o gibanju delca, na katerega deluje sila z risbe, druga slika zadeva težišče trikotnika in tretja težišče dveh krogel.

